

ORVOSTÖRTÉNETI SZEMELVÉNYEK

Dr. Berta Gyula
Apponyi Magánklinika, Kaposvár

SZÜLÉS

A következőkben a szüléssel kapcsolatos kultúr- és orvostörténeti, valamint népi gyógyítással foglalkozó írásokból válogattam.

A SZÜLÉSEL KAPCSOLATOS HIEDELMEK ÉS MÁGIKUS SEGÍTŐ CSELEKVÉSEK

A rómaiak számos istenhez fordulhattak a gyermekvárás és a szülés terén. A főszerepet Juno Lucina játszotta, aki a szülésnek és a gyermek fejlődésének minden vonatkozását irányította. Számos istent tartottak a szülés isteneinek (összefoglaló nevük adi nixi):

a legismertebbek Diespiter és Postverta.

Oltáruk a Mars mezőn (Campus Martius) volt.

A felsőbb hatalmak védelmező erejére minden korban szükség volt. A nehéz vagy komplikált szülést természetfeletti eredetű gonosz hatásnak tartották. Úgy gondolták, hogy a tisztátalannak, védtelennek tartott anya és csecsemő vonzza az ártó hatalmak beavatkozását. Ezért a legkülönbözőbb módokon igyekeztek ezeket távol tartani, illetve próbálták megakadályozni, hogy a vajúdásról tudomást szerezzenek. Sok helyen bezárták az ajtót, ablakot, vagy tiltották, hogy az aszszony kiabáljon, jajgasson. Nagy szerepet kaptak a különböző gonoszt távoltartó szerek, eljárások.

A néphit szerint még a 19–20. században is tanácsos volt fokhagymát, tömjént, imádságoskönyvet tenni a szülőágyba, kést, villát szúrni a földre az ágy alatt.

A baba megmutatja az újszülött gyermeket az anyának
(középkori kódex iniciáléja)

Guggolva szülést ábrázoló prekolumbiánus szobor

Az asszonyt meglocsolták szenteltvízzel, volt ahol az olvasót is a nyakába akasztották. Erdélyben szokás volt, hogy nehéz szüléskor a férjjel meghúzták a harangot. Általánosan ismert hiedelem volt, hogy a szülőágyba a férj egy ruhadarabját kellett tenni az ártó szellemek megtevesztésére. Kínában, ha egy pár összeházasodott, a férjnek nemcsak a küszöbön kellett átmenni az új asszonyt, hanem égő szénen is. Ezzel biztosították, hogy később problémamentes legyen a szülése. A várandós asszony nem feküdt deformált matracon, hogy a gyerek ne legyen torzszülött.

A VAJÚDÁS

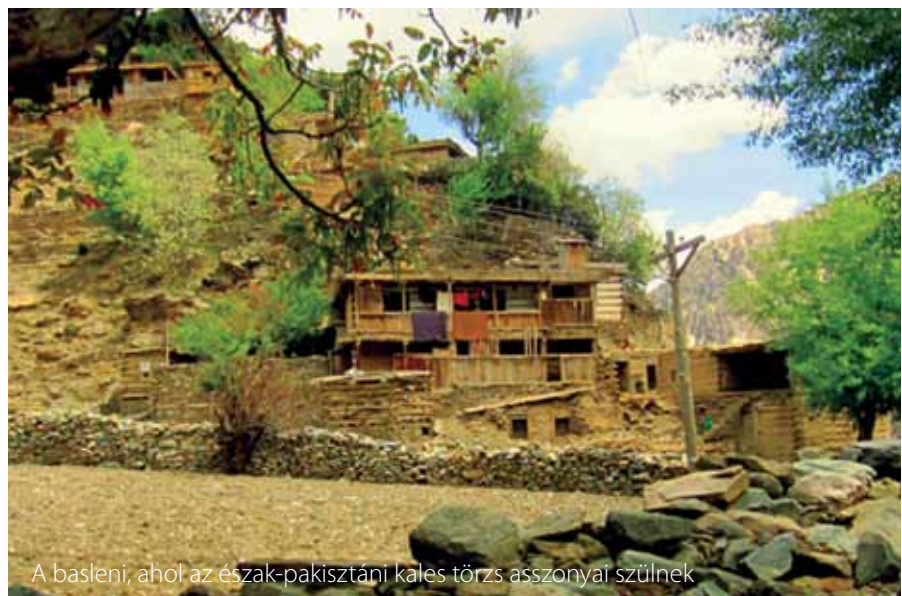
Nigéria egyes helyein a nőknek egyedül kell szülniük. A bábák és más segítők a szülés után érkeznek, de az anyának egyedül kell végig-

mennie a szülés összes stádiumán. Az Észak-Pakisztánban honos kalas törzsben az anyák szintén a családjuktól távol szülnek, de más okból: kultúrájuk szerint a vajúdnő tisztátalan. Az anyák ezért egy külön, számukra épített helyen adnak életet gyermekeiknek, amit *basleninek* hívnak. Az apáknak távol kell maradniuk a szüléshez kapcsolódó nedvektől, nehogy beszennyezzék magukat. Még más nők sem lehetnek ott, kivéve a havi vérzésük alatt állókat, hiszen ők is tisztátalanok abban az időszakban, ezért a szülő nőkkel együtt tartózkodhatnak a számukra kijelölt épületben. Az etnográfusok említést tesznek olyan afrikai törzsről, ahol a férjet a szülés megindulásakor az eseménytől távolabb, egyszemélyes épületbe „számúzik”, ahol kitartóan jajgatnia kell az éppen szülő felesége helyett. Csak akkor hagyhatja abba, mikor az újszülöttet megmutatják neki. Az ókortól követhető az a népi gondolkodásmód, miszerint a férj hozta ilyen állapotba a feleségét, ő az, akinek segítségével az meg-

szabadulhat a szenvedéstől. Általános szokás volt, hogy a férfinak háromszor keresztül kellett lépnie nehezen szülő feleségén – a múlt századok forrásai szerint mezetelenül. Már a férfi pusztája jelenlétének is jó hatást tulajdonított a néphit (eszerint az apás szülés nem a modern kor vívmánya), másutt rossz ómennek számított az apa jelenléte. Ez esetben a férjet valamely ruhadarabja is helyettesíthette, például a gatyájára állították rá a nehezen vajúdnőt. Ha jelen volt, úgy vélték: csökken az asszony fájdalma, miközben üti a férjét. Sok helyen a férj feladata volt az újszülött „kirázása” az anyából. A vajúdás megkönnyítése céljából Magyarországon még a két világháború között is általánosan elterjedt volt a gőzölés, füstölés vagy a meleg ülőfürdő alkalmazása.

SZÜLÉSI PÓZOK

Általánosan elfogadott, hogy a vertikális testhelyzet megkönnyíti, meggyorsítja a szülés folyamatát. A korábbi századokban – elsősorban a szegény néposztályokban

A basleni, ahol az észak-pakisztáni kalas törzs asszonyai szülnek

– gyakori volt a **földön szülés**, régebben a csupasz szalmán, később már egy leterített, másra már nem használatos terítőn. A másik gyakori módja volt a szülésnek az **ülve szülés**. Ilyenkor a szülőasszony a széttárt combjaival egy félkörös vagy négyszögletes ülésű kisszékre ült, lábát felpolcolta, a segédkező asszonyok hátulról támogatták őt, míg a bába eléje térdelve várta az újszülöttet. Nehéz szülés esetén még az is előfordult, hogy a férj ölébe ültették az asszonyt, hogy segítsen a feleségnek a kitolási szakaszban. Vannak adatok térdeplő, guggoló vagy álló helyzetben történő szülésre is. Az első esetben a szülő nő előre hajolva valamiben megkapaszkodott, a bába mögötte térdelve várta a gyermeket. **Állva szülés** esetében a vajúdo nő az ágy végébe vagy az ajtófélfába kapaszkodott, esetleg asszonytársai támogatták. A **szülőszékben való szülés** az ókortól ismert. Felső-Egyiptomban

a XII. dinasztia idejéből származó széket találtak, amit Abidosz kormányzójának felesége, Arnesszent számára építettek. A hieroglifákkal díszített szülőszéket téglából készítették, a 42 × 17 cm nagyságú alkalmatlóság a közepén lyukas volt. A kora középkortól gyakori volt a szülőszék használata. Magyarországi adatok is vannak a szülőszék használatára. Az Ormánságban a félkörös lapú gyalogszék neve „fijázó szék” volt. (Országszerte a juhok és sertések szülését ellésnek, vagy fiazásnak mondják, az ezzel kapcsolatos segítség a fiaztatás). A függőleges szülést lehetővé tevő szülőszék esetén a nők a tágulási szakasz alatt nincsenek ágyhoz kötve, időnként felállhatnak, jobb az anya közérzete, ritkább, de erőteljesebb a méhtevékenység, és a gravitáció segíti a magzat világra jöttét. A **háton fekvő szülés** alig 200 éve terjedt el, és – elsősorban a 20. századtól – az orvosok egyre növekvő szülészeti tevékenysége,

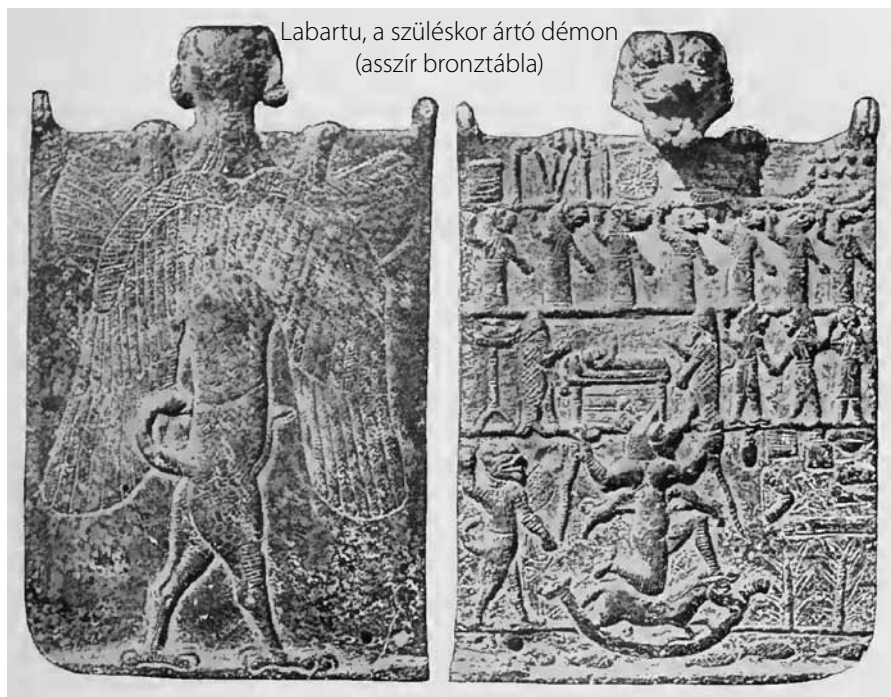

„Fijázó szék”

illetve a hivatásos bábaképzés bevezetéséhez kötik. Maliciózusabb vélemények szerint a szülést ellátó egészségügyiek kényelmét szolgálja, a szülőasszony számára hátrányosabb. Nem véletlen, hogy a szülőágyat sok helyen nyomorgató, illetve sanyargató ágynak nevezi a népnyelv. Mind híveinek, mind ellenzőinek nyomós érvei vannak. Manapság egyre gyakoribbak az alternatív szülési módok, a kórházak felkészülnek erre. Ezen a helyeken gyakori a járkálás, térdelés, guggolás, a szülőszékben történő elhelyezkedés, valamint a vízben szülés.

FÁJDALOMCSILLAPÍTÁS SZÜLÉS KÖZBEN

A népi gyógyászatban a fájdalmak enyhítésére különböző főzeteket, oldatokat, sőt, nem ritkán pálinkát vagy bort adtak a vajúdo asszonynak. Az erős, görcsös fájdalmak enyhítésére meleg borogatást tettek a nő hasára, és gyakori volt, hogy a bába az asszony hátát, keresztcsontját kenegette, masszí-

Labartu, a szüléskor ártó démon
(asszír bronztábla)

rozta. Japánban a legutóbbi időkig szinte tilos volt a szülési fájdalmakat csillapítani. Ez a szokás szoros összefüggésben áll a buddhista, szenvedésre irányuló felfogással: a japánok a szülési fájdalmait próbatételként fogják fel, melyet a nőnek felül kell múlnia ahhoz, hogy fel tudjon készülni a nehéz anyai szerep vállalására. Angliában még mindig elég gyakori szülés közben a kéjgáz használata. Az eljárásnak közel 150 éves hagyománya van. A nitrogénoxidul és oxigén keverékből álló gáz hatására rövid ideig (a fájdalmas méhösszehúzódások alatt) bódult állapotba kerül a szülő. Magyarországon helyenként manapság is használatos, a tapasztalatok (az internetes fórumok szerint) nagyon eltérők, mondhatni szélsőségesek.

A MÉHLEPÉNYRŐL

A méhlepény számos mágikus cselekedet eszközéül szolgált: bedörzsölték vele az anya arcát, hogy elmúljanak a májfoltjai vagy a csecsemőt az anyajegyei ellen. A méhlepényt általában elásták, például egy gyümölcsfa tövébe, így biztosítva annak termékenységét, vagy egy nehezen hozzáférhető helyre, hogy ne lehessen az anyát vagy az újszülöttet megrontani vele. Bali szigetén a hiedelem szerint a placentának saját szelleme vagy lelke van, és ez védi meg a gyermeket a későbbiekben, akár egy védőangyal. A szülők éppen ezért egy különleges temetőben temetik el a méhlepényt szülés után. A placenta elfogyasztását különösen a kínai, jamaicai és indiai orvoslás egyes ágazatai ajánlják, de a placentaevés világszerte elter-

Szülés az ókori Rómában (elefántcsont faragvány)

jedt. A szokást az a meggyőződés táplálja, hogy a méhlepény létfontosságú hormonokat és tápláló anyagokat tartalmaz, amelyekre az anyának szüksége van: oldják a stresszt, megelőzik a szülés utáni depressziót. A módszernek vannak ellenzői: szerintük bármilyen kívánatos receptek szerint készítik is el, éppen az értékes hormonok semmisülnek meg, nyersen fogyasztva viszont a fertőzés veszélye felülírja a várható előnyöket.

SZÜLÉS UTÁN

Szülés után rendbe tették az ágyat, és köré erre a célra készült szúnyoghálót, cifra lepedőt tettek (Boldogasszony ágya). Ennek fontos rontáshárító szerepet tulajdonítottak, hiszen mind az anya, mind az újszülött ki volt téve az ártó hatalmaknak. Más eszközökkel is igyekeztek a gonoszt távol tartani, például sót, kenyeret, fokhagymát, kakukkfűvet kötöttek a lepedő sarkába, tűt fűztek a vászonba. Katolikusoknál általános

szokás volt, hogy imádságoskönyvet, tömjént, olvasót tettek az ágyba, illetve szentelt vízzel meghintették azt.

NYILVÁNOS SZÜLÉS A KIRÁLYI UDVARBAN

A királyi utódok születését mindig nagy figyelem övezte. A 16-18. században a vajúrást és a szülés folyamatát a főrangúakból és az udvartartásból összegyűlt nézőközönség szemlélte végig. A „szurkolók” részben rangjuknak járó előjognak tekintették ezt, de a nyilvánosság fő oka az volt, hogy legyen sok tanú, akik igazolni tudják az újszülött nemét, életképességét. Nem volt ritka ugyanis korábban, hogy a trónutódlás érdekében titokban az újszülött lányt fiúra, vagy a halott magzatot előre cserélték. Abban a korban háromból csupán egy gyermek érte meg az egyéves kort, ami a királynék(?) felelősségét érthetően fokozta. Ha fiúgyermeknek adtak életet, csak rövid ideig áraszthatták el anyai

szeretetükkel, hiszen a gyermeket korán elvették, hogy felkészítsék az utódlásra.

1661. november 1-jén XIV. Lajos francia király felesége, a spanyol származású Mária Terézia (lásd a fenti képen) vajúdásának kezdetén az udvari elit beözönlött a szülés helyszínére. Az etikett teljes mértékben figyelmen kívül hagyta az anya szemérmét és kívánságát. A tömeg csak fokozta a királyné féltelmét és szenvedését a procedúra alatt. A fájdalom és a publikum mellett egyéb gond is nehezedett Mária Teréziára. A család és az ország azt várta el, hogy fiúgyermeket hozzon világra, a Bourbon-dinasztia trónörökösét. Az elvárás teljesült, amit az udvaroncok a hagyományoknak megfelelően jeleztek: kalapjaikat a levegőbe hajították, az uralkodó pedig az ablakon kikiáltva tájékoztatta az izgatott tömeget. Amennyiben leánygyermek született, a jelenlevők keresztbe font karjaikkal jelezték a rossz hírt.

merev, protokoll irányította francia udvarban ezt nem tudta megtenni. Próbálkozása, hogy a vajúadás kezdetén a külső ajtókat bezáratta az összegyűlteket előtt, nem sikerült, mert mikor a bábáknak csengetett, azokkal együtt a várakozók is elárasztották a szülőszobát. A 12 óras vajúadás után megszületett csecsemő ráadásul lány lett. A jelenlevők elégedetlensége, a meleg és a levegőtlenesség miatt az anya elájult. Az angol királyi feleségek számára igyekeztek megkönnyíteni a szülés okozta nehézségeket, ami Margaret Beaufortnak, VII. Henrik édesanyjának köszönhető. Margaret óriási fájdalmak közt hozta világra gyermekét 14 éves korában (a rózsák háborújának időszaka, 1455–1485). Mentálisan és fizikailag is komolyan megviselte a szülés, ennek hatására foglalta írásba a protokollt, mely a továbbiakban meghatározta az unokák születésének menetét, középpontba állítva a vajúadó anya kényelmét.

1778-ban, Versailles-ban Mária Antónia (Marie Antoinette), egykori magyar uralkodónőnk, Mária Terézia lánya tartotta izgalomban a francia udvart, sőt az egész országot, első gyermekének születését várva. Bár édesanyja osztrák területeken eltörölte a nyilvános szülés ceremóniáját, Mária Antónia a

A dokumentumban kitért a helyszínre, a szoba berendezésére, díszekre és a fényekre. A személyzetnek kellett minden szükséges kellékkel és feltétellel ellátni a lakosztályt, ahol a szülésben elfáradt anya 40 napra nyugalomban visszavonulhat, amíg az udvar imádkozik érte.

A 17. század egyik legvitatottabb angol szülése 1688-ban volt, amikor II. Jakab angol király felesége életet adott gyermeküknek. Az asszonytól 6 hónapos terhesen indult be a szülés. A király a legalitás biztonsága és a dokumentáció érdekében bevett szokás szerint tanúkat kért fel, köztük Hugh Chamberlent, a kor ismert nőgyógyászát (a szülészeti fogót feltaláló Chamberlen család tagját), hogy segítse világra a csecsemőt, ám ő elkésett. Annak ellenére, hogy nem volt részese az eseménynek, tanúsította, hogy nem történt halálozásból vagy nemi okokból fakadó gyermekcsere, azonban az uralkodó első házasságából született lányai örökségüket féltve és kihasználva ezt a bizonytalanságot, elterjesztették, hogy a csecsemő fattyú, ami még abban az évben hozzájárult a királycseréhez vezető forradalomhoz. A tradíciók őrzése ugyan nem veszik el az uralkodóházak tudatából, ám lassan kezdenek reális keretek közé szorulni, egészen az ideig, 2019-es évben a nyilvánosság kizárásával lezajló Meghan Markle-szülésig. ■

FORRÁSOK

A Google és a Wikipedia megfelelő címszavai

Múlt-kor történelmi folyóirat online kiadása (2019. április)